

Výuka sociokulturní kompetence v hodinách českého jazyka pro cizince

Jelena Celunova, Sylva Tvrdíková

Abstrakt: Moderní lingvodidaktická koncepce výuky cizích jazyků, popsaná ve Společném evropském referenčním rámci (SERR), doporučuje začlenit do výuky jazyka i sociokulturní znalosti – tedy znalosti o společnosti a kultuře dané země, které by měly pomoci cizincům v kulturní a společenské adaptaci. V příspěvku jsou uvedeny konkrétní materiály k výuce sociokulturní kompetence v hodinách českého jazyka pro cizince a rovněž výsledky pilotní studie na toto téma. Ta proběhla na Vysoké škole hotelové v Praze 8 v letním semestru školního roku 2015/2016.

Klíčová slova: lingvodidaktika, sociokulturní kompetence, SERR, čeština pro cizince, společenská adaptace, učebnice českého jazyka

Úvod

Přístup k výuce cizího jazyka se neustále mění. Od 70. let minulého století se začal prosazovat komunikativní přístup, jehož hlavním cílem je vytvoření komunikativní kompetence. Tím se obecně rozumí soubor znalostí, dovedností a zkušeností, které umožňují realizovat různé komunikační potřeby. Komunikativní přístup je základním kamenem koncepce výuky cizích jazyků, kterou prosazuje ve své jazykové politice Rada Evropy. Před lety vypracovala dokument s názvem *Společný evropský referenční rámec (SERR)*, který mimo jiné poskytuje obecný základ pro vypracování jazykových učebnic a zároveň doporučuje začlenit do výuky jazyka i sociokulturní znalosti. Ty jsou v SERR definovány jako znalosti o společnosti a kultuře dané země. Získané vědomosti by měly pomoci cizincům v kulturní a společenské adaptaci, protože pouhá znalost gramatiky a slovní zásoby není zárukou správného porozumění každodenním situacím.

Je dobře známo, že v cizím kulturním prostředí člověk dost často pocituje nejistotu a občas dokonce podráždění z toho, že nerozumí chování domorodců, neví, jak se má zachovat v určité situaci, protože nezná důležité momenty jejich životního stylu. Tyto okolnosti se často stávají příčinou kulturního šoku a frustrace z cizí kultury. Neznalost skutečností, které jsou součástí sociokulturní kompetence, ovlivňuje i jazykový projev a může vést k problémům v komunikaci. A naopak sociokulturní znalosti pomáhají cizincům pochopit jinou mentalitu a adaptovat se v neznámém kulturním prostředí.

1 Současné učebnice českého jazyka pro cizince

Společný evropský referenční rámec přispěl k tomu, že čeští lingvisté vytvořili na počátku 21. století referenční popisy jednotlivých úrovní českého jazyka pro cizin-

ce: nejdříve pro úroveň B1 (Šára a kol., 2001), později pro úroveň A1 (Hádková a kol., 2005), A2 (Čadská a kol., 2005) a B2 (Holub a kol., 2005). Referenční popisy pro úrovně C1 a C2 zatím neexistují. Vzhledem k důležitosti sociokulturních znalostí pro dosažení komunikativní kompetence obsahuje každý referenční popis i sociokulturní složku (podrobně se tomuto tématu věnuje Hasil, 2006). Těchto popisů by pak měli využívat mimo jiné tvůrci učebnic českého jazyka pro cizince. Právě proto, že SERR klade značný důraz na začlenění sociokulturních znalostí do učebnic, měla by se tato témata objevovat v moderních učebnicích češtiny pro cizince. Autoři jednotlivých učebnic zpracovávají sociokulturní témata různými způsoby. Většina z nich zařazuje základní nebo doplňkové texty ke čtení (včetně upravených úryvků z české beletrie). Jinde jsou zase sociokulturní dovednosti součástí cvičení. V obou případech ale, i přes veškerou snahu autorů, nedochází k začlenění důležitých sociokulturních témat v dostatečném rozsahu, tak, jak jsou uvedena v referenčních popisech jednotlivých úrovní. Chybí v nich např. etiketa, neverbální komunikace nebo tabuizovaná témata. Některým otázkám se učebnice věnují jen okrajově. Dá se to vysvětlit tím, že primárním úkolem učebnic českého jazyka pro cizince je především výuka jazykových a komunikativních dovedností, proto materiály pro vytvoření sociokulturní kompetence nemohou být v učebnicích pojaty v úplnosti. Samostatná příručka pro výuku sociokulturní kompetence však na českém trhu chybí.

2 Pilotní studie na Vysoké škole hotelové v Praze 8

V letním semestru školního roku 2015/2016 podnikly autorky tohoto příspěvku pilotní studie, jejichž cílem bylo zjistit, zda jsou dostačující sociokulturní znalosti cizinců, kteří téměř rok žijí v českém kulturním prostředí a studují zde český jazyk ze standardních učebnic českého jazyka pro cizince. V rámci výuky českého jazyka v rozvolněném studiu na Vysoké škole hotelové v Praze 8, s. r. o. měli studující cizinci možnost během jednoho semestru navštěvovat seminář, na kterém se četly a překládaly do ruštiny jednotlivé texty se sociokulturní problematikou. Po přečtení textů následovala konverzace na určité téma. Rozvolněné studium předpokládá, že cizinci, kteří během přijímacích zkoušek neprokázali znalost českého jazyka na úrovni B1 podle SERR, mají možnost rozložit si výuku 1. a 2. semestru do čtyř semestrů s výukou pouze českého jazyka (s časovou dotací 20 hodin týdně) v prvních dvou semestrech. V 1. semestru se český jazyk učí z učebnice *Čeština expres 1: A1/2* (Holá, Bořilová, 2010), ve 2. semestru se používá učebnice *Česky krok za krokem 2* (Holá, Bořilová, 2009). Všichni studenti pocházejí ze zemí bývalého Sovětského svazu (Rusko, Ukrajina, Bělorusko a Kazachstán).

Ve výše zmíněném speciálním jednosemestrovém semináři (ve druhém semestru studia) se studenti seznámili s osmi tématy (viz Tabulka č. 1, Dotazník).

Téma „Základní informace o ČR“ jim poskytlo údaje o poloze, rozloze, přírodních a klimatických podmínkách, o počtu a národnostním rozložení obyvatelstva, o státním uspořádání a samosprávě a rovněž o historii české státnosti, např. proč je pro Čechy důležitá hora Říp. Téma „Státní symboly České republiky“ přiblížilo studentům i obrazově státní znaky, vlajku, prezidentskou standartu a také státní hymnu. V tématu „České národní symboly“ se studenti dozvěděli zajímavé informace o symbolu lípy, o českých korunovačních klenotech, o becherovce, o českém skle, o Švejkovi, o pohádkovém Krtečkovi. Téma „Český jazyk“ odpovědělo na otázku pro cizince mimořádně důležitou: proč jazyk, který slyší na ulici, se tolik liší od jazyka, který se učí ve škole podle učebnic. V tématu „Lidová přísloví, rčení a praxostiky“ měli studenti možnost pochopit, jak se tyto jazykové prostředky používají v češtině a srovnávat je s podobnými vyjádřeními ve svém rodném jazyce.

Téma „Významné osobnosti České republiky“ mělo za úkol vysvětlit, proč jsou tyto osobnosti pro Čechy důležité – např. Karel IV., svatý Václav, Jan Hus a mnohé další osobnosti českých dějin, politiky, vědy a kultury, které se proslavily i celosvětově. Téma „Česká tradiční kuchyně“ vybědlo k diskusi na téma potraviny, vaření, národní recepty a speciality, jako jsou v české kuchyni knedlíky, omáčky a polévky. Téma „Zvyky a tradice v České republice“ objasnilo tradiční oslavy spojené nejčastěji s ročními obdobími, např. „Mikuláš“, Vánoce a Ježíšek, Velikonoce s pomlázkou, „čarodějnice“, „jízda králů“, vinobraní a burčák, výlov rybníků, „taneční“, plesy a mnohé jiné zajímavosti českého života.

Na konci semestru studenti vyplnili dotazník (tab. 1).

Dotazování bylo anonymní a zúčastnilo se ho 10 studentů, kteří na semináři ve druhém semestru stihli probrat 8 textů zmíněných v dotazníku. První dvě otázky byly de facto zpětnou vazbou pro vyučujícího a všichni studenti na ně odpověděli kladně.

Mezi nejzajímavější texty zařadili dotazovaní studenti *Český jazyk* (7 z 10), *Zvyky a tradice* (5 z 10), *Česká tradiční kuchyně* (4 z 10), *Významné osobnosti* (3 z 10) a *Státní a národní symboly ČR* (2 z 10).

Výsledky odpovědí na 4. otázku jsou shrnuty v tabulce č. 2.

Jak vidíme z tabulky č. 2, nejvíce nových informací se studenti dozvěděli z textů o lidových příslovích, o významných osobnostech a o českých zvycích a tradicích (průměr 61–69 %). Ale i u ostatních textů studenti uvádějí dosti vysoké procento nových informací, což jednoznačně znamená, že i přesto, že tito studenti už rok žijí v českém jazykovém a kulturním prostředí a studují zde český jazyk, hodně faktů, nezbytných pro jejich adaptaci v ČR, zůstává nevysvětleno a nepochopeno!

O důležitosti těchto informací svědčí odpovědi na pátou otázku, protože všichni v dotazníku označili první, druhou nebo obě varianty odpovědí a nikdo z nich

Tab. 1: Dotazník

1.	Byly pro Vás texty z českých reálií zajímavé?	ANO/NE
2.	Byly pro Vás tyto texty užitečné?	ANO/NE
3.	Který text (které texty) byl(y) pro Vás nejzajímavější?	
4.	Ohodnoťte přečtené texty podle toho, kolik v nich bylo pro Vás nových informací:	
	• Základní informace o ČR	%
	• Státní symboly ČR	%
	• České národní symboly	%
	• Český jazyk	%
	• Lidová přísloví, rčení a pranostiky	%
	• Významné osobnosti ČR	%
	• Česká tradiční kuchyně	%
	• Zvyky a tradice v ČR	%
5.	Informace získané z přečtených textů Vám byly užitečné (můžete označit více možností):	
	• ve studiu češtiny	
	• v adaptaci pro pobyt v ČR	
	• nebyly užitečné	
6.	Co byste ještě rádi věděli o České republice?	

Tab. 2: Hodnocení přečtených textů podle toho, kolik v nich bylo pro studenty nových informací

Text	od ... %	do ... %	průměr ... %
Základní informace o ČR	10	80	43
Státní symboly ČR	5	100	50
České národní symboly	5	100	53
Český jazyk	10	83	54
Lidová přísloví, rčení a pranostiky	40	100	69
Významné osobnosti ČR	20	90	61
Česká tradiční kuchyně	10	90	44
Zvyky a tradice v ČR	20	90	64

neuvekl třetí variantu, tj. že informace získané z textů nebyly užitečné. 4 studenti považují tyto informace za užitečné pro studium češtiny, další 4 studenti si myslí, že tyto informace jsou důležité jak pro studium češtiny, tak pro život v České republice. 2 studenti zvolili pouze druhou variantu odpovědi, tj. že považují tyto informace za užitečné pro pobyt v ČR.

Odpovědi na poslední otázku svědčí o tom, že studenty převážně zajímají české kulturní a historické památky (hrady, zámky, města, včetně památek UNESCO) a české dějiny.

Výsledky dotazování nás do značné míry překvapily, a to hlavně zjištěním, že studenti uvedli tak vysoké procento v odpovědích na čtvrtou otázku (jak je vidět z tabulky č. 2, je u některých studentů horní procentní hranice 90–100 %). Vždyť sociokulturní znalosti mohli čerpat jak z učebnic českého jazyka, ze kterých se učí, tak i z osobních zkušeností, kterých by během téměř ročního života v České republice měli získat také dost. To však není příliš vhodné pro začátečníky, protože neznalost jazyka vede k nepochopení cizího kulturního prostředí a pobyt v nepochopeném a neznámém prostředí často vyvolává frustraci. Tím větší důraz na sociokulturní informace by měl být kladen na hodinách českého jazyka, které jsou hlavně pro mladé, nezkušené cizince hlavním zdrojem veškerých informací o zemi, ve které žijí a studují.

Sociokulturní složka je ale zakomponována do většiny učebnic českého jazyka pro cizince v nedostatečném rozsahu a vzhledem k tomu, že dost často na ni není kladen hlavní důraz, zůstává téměř bez povšimnutí. Například v učebnici autorek Lídy Holé a Pavly Bořilové *Česky krok za krokem 2*, určené pro úroveň B1, je lekce 8 (s. 77–86) věnována svátkům a tradicím. Texty o některých svátcích na s. 78 jsou velmi krátké (4–5 polovičních řádků), několik údajů studenti najdou ještě v pracovním sešitu a v cvičeních. Základní informace o České republice je v poslední lekci 20 na s. 206–207 ve cvičení a v kvízu. Ve stejné lekci na s. 204 je stručný souhrn rozdílů mezi spisovnou a obecnou češtinou, který se ale s jedním cvičením bez bližšího vysvětlení jeví jako nedůležitý a hlavně nedostatečný. Vždyť cizinci se denně setkávají s rozparem mezi češtinou běžně používanou a češtinou spisovnou!

Z těchto příkladů je patrné, že přes veškerou snahu autorů začlenit do učebnic češtiny pro cizince sociokulturní tematiku není možné v dostatečném rozsahu, protože primárním cílem a úkolem těchto učebnic zůstává výuka gramatiky a rozvoj řečových dovedností. Dodatečné znalosti by studenti mohli získat jak bezprostředně od svých vyučujících, tak i z odborných knih věnovaných českým realitám. Ty však na českém knižním trhu chybí.

Autorky tohoto příspěvku mají s výukou češtiny jako cizího jazyka dlouholeté zkušenosti. Praxe ukázala, že neznalost českých realit a sociokulturních souvislostí často brání cizincům úspěšně se integrovat do českého prostředí. Proto se autorky rozhodly napsat publikaci věnovanou výhradně sociokulturním otázkám: *Jak se žije v České republice. Průvodce pro cizince* (Celunova, Tvrđíková, 2016). Je určena všem cizincům žijícím v České republice, a to jak studujícím český jazyk, tak i žadatelům o azyl nebo o české státní občanství. Jejím cílem je seznámit cizince s českou společností a kulturou, pomoci jim pochopit mentalitu českého národa a pokusit se zmírnit kulturní izolovanost. Kniha se skládá ze 17 kapitol, ve kterých se popisují jednotlivé sociokulturní aspekty české společnosti (základní zeměpisné a dějepisné informace, státní a národní symboly, významné osobnosti, turistické zajímavosti, základní informace o českém jazyce včetně obecné a hovorové češtiny, lidová

přísluví, neverbální komunikace, zvyky a tradice, rodinné a jiné oslavy, česká rodina, kuchyně, český smysl pro humor, etiketa, vztah k práci, mentalita a některé jiné aspekty). Texty nejsou přebytně rozsáhlé, je v nich shrnuta nejpodstatnější informace na dané téma, jsou napsány srozumitelným českým jazykem pro úroveň A2–B1 dle SERR. Struktura knihy počítá s tím, že jednotlivé kapitoly se mohou číst v libovolném pořadí a některá fakta se mohou opakovat, ale vždy z jiného úhlu pohledu. Na konci každé kapitoly jsou uvedeny kontrolní otázky a zadání pro procvičování slovní zásoby a konverzačních dovedností.

Některé materiály z knihy *Jak se žije v České republice* byly použity pro výše zmíněnou pilotní studii.

Závěr

Pilotní studie na Vysoké škole hotelové v Praze 8, s. r. o., jednoznačně prokázala, že sociokulturní znalosti, které studující cizinci získávají ze standardních učebnic českého jazyka pro cizince, nejsou dostatečné a že studenti vítají dodatečné materiály o českých reáliích. Ačkoliv jsou referenční popisy pro jednotlivé úrovně dle SERR vyčerpávající, není možné do učebnic zahrnout všechny skutečnosti ve větším rozsahu. SERR klade obsáhlé požadavky na začlenění sociokulturních znalostí do výuky cizích jazyků, které standardní učebnice českého jazyka nemohou v plném rozsahu pojmout. Přitom pochopení a osvojení kultury, zvyků, tradic a společenských norem cizí země je důležitou složkou moderní lingvodidaktiky.

Literatura a prameny

- CELUNOVA, J., & TVRDÍKOVÁ, S. (2016). *Jak se žije v České republice. Průvodce pro cizince*. Praha: Ekopress. 118 s. ISBN 978-80-87865-29-3.
- ČADSKÁ, M., BIDLAS, V., CONFORTIOVÁ, H., & TURZÍKOVÁ, M. (2005). *Čeština jako cizí jazyk – Úroveň A2*. Praha: MŠMT.
- HÁDKOVÁ, M., LÍNEK, J., & VLASÁKOVÁ, K. (2005). *Čeština jako cizí jazyk – Úroveň A1*. Praha: MŠMT.
- HASIL, J. (2006). Sociokulturní kompetence jako součást popisů úrovní českého jazyka. *Bohemistika*, 3 183 až 192. ISSN 1642-9893
- HOLUB, J., ADAMOVIČOVÁ, A., BISCHOFOVÁ, J., CVEJNOVÁ, J., GLADKOVA, V., HASIL, J., HRDLIČKA, & ALL. (2005). *Čeština jako cizí jazyk – Úroveň B2*. Praha: MŠMT.
- HOLÁ, L., & BOŘILOVÁ, P. (2009). *Česky krok za krokem 2*. 1. vydání. Praha: Filip Tomáš – Akropolis. 208 s. ISBN 978-80-86903-92-7.
- HOLÁ, L., & BOŘILOVÁ, P. (2010). *Čeština expres 1: A1/2*. Praha: Akropolis. ISBN 978-80-87310-15-1.
- ŠÁRA, M., BISCHOFOVÁ, J., CVEJNOVÁ, J., ČADSKÁ, M., HOLUB, J., LÁNSKÁ, L., PALKOVÁ, Z., & TURZÍKOVÁ, M. (2001). *Prahová úroveň – čeština jako cizí jazyk*. Strasbourg: Council of Europe.

Autorky

Doc. PhDr. Jelena Celunova, CSc., e-mail: celunova@vsh.cz, Katedra jazyků, Vysoká škola hotelová v Praze 8.

Autorka se zabývá problematikou výuky cizích jazyků a výzkumem v oblasti historického vývoje ruského jazyka.

Doc. PhDr. Sylva Tvrđíková, CSc., e-mail: sylva.tvrdikova@seznam.cz, Katedra jazyků, Vysoká škola hotelová v Praze 8

Autorka se zabývá výzkumem v oblasti teorie literární vědy, překladatelskou činností a problematikou výuky češtiny jako cizího jazyka.

Learning English in a culturally diverse classroom – the case of South East European University in Macedonia

Daniela Kirovska-Simjanoska

Abstract: Teaching in a culturally and ethnically diverse classroom can be an experience worth sharing because both students and teachers bring their own background into the classroom and that affects the process of teaching and learning. The presented study was carried out with students from the first and second year attending the South East European University in Macedonia during the fall term of the 2014/15 academic year. This is a culturally and ethnically diverse institution, which makes English language classroom a challenging place to teach and learn in. The students were given a set of questionnaires and the collected data were analyzed according to students' level of English. An interesting finding suggested that students from a higher level of English not only knew the English language better, but were more aware of the different cultural characteristics within Macedonia and were willing to learn more.

Key words: culture, EFL, ethnicities, multiculturalism, diverse classroom

1 Introduction

Teaching English in an ethnically and culturally diverse classroom can be both a daunting and motivating task. Daunting in the sense that neither the teacher nor the students know in advance what will happen in such a classroom, but motivating because that is the pure beauty of the teaching/learning process. "To always go beyond and reach for more than is usually expected" – should be the fundamental motive in education.

In today's world, mobility has become a part of every student's life. Most students now have an opportunity to visit other countries for educational purposes and learn more about other cultures. Therefore, acquiring foreign languages has become the norm in the globalized world. It is inevitable that students need a certain level of intercultural knowledge and competence to be able to survive in new cultures and educational contexts. In this respect, one's understanding of the new cultures, as well as his/her own culture, plays a crucial role into becoming a globalized citizen. Learning a language without culture is a recipe for becoming what Bennett (1993) calls a "fluent fool". A fluent fool is someone who speaks a foreign language well, but does not understand the social and philosophical context of that language. In this respect, the role of foreign language teachers has gained importance since they serve as a medium to teach both the language and the culture of the foreign language.